

Constantí i el seu entorn al segle XII

Entrevista a Hèctor Mir Llorente

Preguntes: Josep Estivill Pérez

Resum: Entrevista a l'arxiver i medievalista Hèctor Mir, autor d'estudis monogràfics sobre els antics termes dels voltants de Tarragona. Comenta el context social i polític d'aquesta àrea al segle XII, amb especial referència als Mangons i a la fundació del Constantí medieval.

Paraules clau: Història medieval, Camp de Tarragona, Mangons, Constantí, Sèquia dels Molins, terme rònc.

Resumen: Entrevista al archivero y medievalista Hèctor Mir, autor de estudios monográficos sobre los antiguos términos abandonados de los alrededores de Tarragona. Comenta el contexto social i político de esta área en el segle XII, con especial referencia a los Mangons y a la fundación del Constantí medieval.

Palabras clave: Historia medieval, Camp de Tarragona, Mangons, Constantí, Sèquia dels Molins, término abandonado.

Constantí és un municipi que, tot i posseir nombroses i importants restes de l'època romana, no va esdevenir una població consolidada fins a la segona meitat del segle XII. En aquell moment era un nucli de poblament petit, format per uns pocs carrers i unes poques edificacions. Constantí compartia el territori amb uns altres termes municipals que també eren força modestos; alguns d'ells es van desenvolupar i han arribat fins als nostres dies; altres, però, van entrar en una fase de decadència, ruïna i, finalment, abandonament. Centcelles, les Franqueses del Codony o els Mangons són alguns d'aquests termes més propers geogràficament amb els quals Constantí va compartir bona part de la seva història.

Entrevistem Hèctor Mir, arxiver i historiador medievalista, autor de diverses recerques centrades en els termes dels Mangons i de les Franqueses del Codony. Parlem amb ell sobre el complicat context social i polític del segle XII, quan el

Camp de Tarragona es va conformar de la manera com l'entendem avui dia; sobre la fundació i l'evolució del primer assentament de Constantí i sobre els termes o les construccions properes, com els Mangons, el Codony o la Granja dels Frares, entre d'altres.

—El segle XII és un moment clau en la història de molts municipis del Camp de Tarragona (per exemple, de Tarragona, Reus i Constantí) i defineix el territori durant els següents nou-cents anys. Què passa en aquest moment que és tan decisiu?

— *Tarraco quanta fuit s'acostuma* a dir. El llegat del passat romà de Tarragona és inqüestionable, tant el físic, amb tota una xarxa de vies i camins i una robusta arquitectura, que en molts casos ha perdurat fins als nostres dies, com l'immaterial o simbòlic: l'estatus de ciutat i la importància de l'Església tarragonina en època visigòtica, entre d'altres.

Tots aquests elements seran aprofitats i serviran d'excusa per a la recuperació/ocupació/conquesta/reconquesta/restauració/colonització (que cadascú escull el terme que li sembli més adient, per a mi tots ells ho són) del territori de Tarragona al segle XII. La recuperació i restauració de l'antiga seu i dignitat episcopal tarragonina és el principal motiu argüït pels cristians del comtat de Barcelona (no oblidem que havia estat la seu primada de les Espanyes, malgrat el que diguin a Toledo), tant en l'intent fallit del bisbe de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, el 1090, com el definitiu del 1118 amb el bisbe de Barcelona, Oleguer Bonastruga. La muralla romana servirà de cobertura i protecció als nous ocupants, i el seu urbanisme i arquitectura serviran per a bastir els nous carrers i edificis. No sorprèn que els tres castells de la ciutat (el castell del bisbe de Vic, el de l'arquebisbe i el de Robert Bordet, després del Rei) reaprofitessin bona part de les estructures monumentals romanes.

S'haguessin esmerçat tants esforços per a ocupar el Camp de Tarragona sense aquests elements simbòlics i materials precedents? *Chi lo sa*, possiblement no. El cert és que hi ha un trencament i una disrupció de més de quatre-cents anys amb aquest passat hispano-romà/visigòtic, i no és fins al segle XII quan començà a configurar-se el Camp de Tarragona que coneixem avui. És el moment de creació de moltes de les nostres viles i pobles. De fet, malgrat l'esplendor del passat romà, podem dir que els camp tarragonins actuals som descendents directes, no pas d'aquells patricis romans, si no d'aquests pagesos que començaren a rondar per aquí a partir del segle XII.

—Com explicaries les complexes relacions socials, pròpies d’una jerarquia feudal, que imperen en aquell moment al territori; en particular la figura del rei, l’arquebisbe i la dels prínceps normands?

—La ocupació i colonització del territori de Tarragona és tant apassionant com complexa. El que s’esdevé a l’extrem oest del comtat de Barcelona és, en certa manera, molt similar al que podem trobar, per exemple, al “salvatge oest” nord-americà. Tots els elements d’un bon “western” els trobem aquí: forts de vigilància de la cavalleria en un territori feblement controlat, el progressiu establiment de ranxos, l’aparició de petits poblets, l’amenaça permanent d’un atac dels “pell-roges” que fan que hakis de dormir sempre amb el colt sota el coixí, el xèrif que fa el que pot, per haver, hi ha fins i tot assassinats, com veurem, i, per sobre de tot, un poder polític i administratiu feble que encara no domina la situació. Un cop aquest poder s’aferma i s’imposa, s’ha acabat el campi-qui-pugui, s’han acabat els indis, i s’ha acabat el “salvatge oest”. I a partir de llavors, tots a passar per caixa, naturalment.

Els fets són clars i prou coneguts: El 1118, el bisbe de Barcelona, Oleguer Bonastruga, és fet arquebisbe de Tarragona i el comte de Barcelona, li fa donació del territori de Tarragona. No és fins el 1129 que l’arquebisbe, amb el beneplàcit del comte, cedeix aquest territori al normand Robert Bordet de Culley per a que el defensi i el repobli.

La creació del Principat de Tarragona sota la figura de Robert Bordet ens provoca no pocs interrogants: Perquè, si tant important era la restauració de la seu tarragonina, un cop restablerta nominalment, arquebisbe i comte es queden tan ricament a Barcelona i deixen que el pobre Robert Bordet se les compongui ell solet aquí durant gairebé vint anys? Perquè s’escull a un cavaller normand de segona fila per a tant important empresa? (bé, en aquest cas, pel que sembla, es diu que l’arquebisbe a qui realment volia era a Rotrou de Perche, aquest sí un gran magnat normand. Pel que fos, aquest haurà refusat i proposat al seu segon, Robert). I seguint amb Robert Bordet, perquè escollir-lo a ell que, a més era vasall del rei d’Aragó, en un moment en que aquest li estava menjant la torrada al comte de Barcelona? Perquè no van escollir a algun magnat del comtat de Barcelona, com podia ser Deodat de Claramunt, senyor de Tamarit i Montoliu, i, per a més “inri”, vescomte de Tarragona, el qual, des del seu castell de Tamarit estant ja tenia demanats i gola avall els plànols de les obres i reformes del que havia de ser el seu castell a la ciutat?

Sigui com sigui que va anar, la situació a meitats segle XII és tota una altra. Les andalusines Tortosa i Lleida són ja fruita madura i seran conquerides el 1148 i 1149, respectivament, si bé Siurana no caurà fins al voltant del 1154. L’altre gran maldecap dels comtes de Barcelona, el regne d’Aragó, no només es soluciona

sinó que Ramon Berenguer IV acaba casant-se amb l'hereva i sent nomenat Príncep d'Aragó.

Amb aquests nous vents, el 1146 és nomenat un nou arquebisbe, Bernat Tort. Aquest sí que s'instal·larà a Tarragona, i a més “con mando en plaza”, xocant des del primer moment amb Robert i la seva família. Els continus estira-i-arronses entre aquests i l'arquebisbe fan que aquest, acabi cedint el 1151 Tarragona al comte de Barcelona en detriment de la família normanda, si bé al final s'arriba a una solució en que co-governaran els tres, l'arquebisbe, per sota el comte i per sota Guillem de Tarragona, fill de Robert (els fills de Robert Bordet es cognomenaren Tarragona i no pas Aguiló).

L'amor a primera vista entre els Tarragona i l'arquebisbe Bernat Tort i amb el seu successor Hug de Cervelló, no s'apaivagà i va provocar continues acusacions mútues d'íntromissió i atacs a béns i persones d'un i altre cantó, fins al punt que obligà al rei Alfons a posar ordre convocant un judici que acabaria donant la raó a Guillem de Tarragona. L'arquebisbe, que, pel que sembla, no tenia gaire bon perdre, ordenà l'assassinat de Guillem, i els seus germans, com a venjança, enviaren a l'arquebisbe amb els angelets el 1171. Els Tarragona, excomunicats i posats “en cerca i captura” van haver de sortir comes ajudeu-me i refugiar-se a Mallorca.

No em diràs que aquest període de la història de Tarragona no és apassionant?!

— Les teves recerques s'han centrat sovint en els termes rònecs. Què és un terme rònec, quins han existit a les rodalies de Constantí i què tenen de particular aquests llogarets?

— Les meves darreres recerques es centren sobretot en la delimitació i estudi dels antics termes a partir fonamentalment de capbreus (un instrument en que el senyor d'un terme feia declarar als seus emfiteutes què tenien per aquell senyor i quins censos i obligacions li havien de satisfer). Les dades d'aquests capbreus són com un trencaclosques que, un cop unides totes les peces, ens permet tenir una idea força acostada a com estava delimitat i com era aquell terme en un moment determinat. És com una foto fixa d'aquell lloc en aquell moment i que, a més també ens permet disposar de pistes de com hauria estat en èpoques anteriors.

Els actuals termes municipals es van crear al llarg del segle XIX amb l'agregació de diversos termes antics al voltant d'un altre, sovint el més gran. Considero que poder ubicar i delimitar amb tanta precisió com es pugui on era cada terme és una de les peces bàsiques en el coneixement de la història local. Sense aquest coneixement del territori la visió que podem tenir del seu passat pot quedar desenfocada.

Dues vistes de les restes de la Granja dels Frares, al Morell, l'any 2018.
(Foto: Josep Estivill. Arxiu Municipal de Constantí).

Per exemple, si parléssim de “la Vila-seca medieval”. L’actual terme municipal de Vila-seca engloba els antics termes de Vila-seca de Solzina, Vila-seca del Comú, part del terme de Salou, La Plana, Les Franqueses de Vilafortuny, Mas de l’Abat, i part de les Comes d’Ulldemolins. Llavors, a què ens estaríem referint concretament? O un cas per a mi molt proper: el terme original de la Pobla de Mafumet ocupava tant sols una petita part del seu actual terme municipal, la major part pertanyia al terme de les Franqueses del Codony, a més dels termes de la Cambreria, Vilar de Baró, Requesens i algun mas de Puigdelfí. Parlar de “la Pobla medieval” des del prisma de l’actual terme municipal, forçosament ens distorsionarà la comprensió del conjunt. Per sort per als constantinencs, el seu terme, traient els afegits de Centcelles i de la Ferrerota, que era part de les Franqueses del Codony, és un dels que s’ha mantingut més estable al llarg del temps.

Dues imatges de les restes de l’“abadia” del Codony (2009). (Foto: Hèctor Mir).

Pel que fa als termes rònecs, són aquells que per un motiu o un altre han esdevingut abandonats i deserts. L'abandonament afecta tant a nuclis de població concentrada com a termes únicament poblats per masos. Les raons poden ser múltiples, les principals serien per causa d'epidèmies o d'insalubritat, per processos bèl·lics o de violència, per esgotament dels recursos naturals, o bé per trasllat a poblacions properes amb millors expectatives. A la nostra àrea, el terme rònec més modern seria la Granja dels Frares, una petita població sota senyoria de Santes Creus, actualment al terme municipal del Morell, i que s'acabà d'abandonar cap al 1960. Però, per a mi, el terme rònec més frapant és el de Barenys, a l'actual terme municipal de Salou. De tenir a l'edat mitjana un castell, parròquia i un nucli de població relativament important, va passar a desaparèixer completament al segle XVI degut en part a les pestes però, sobretot, als continus atacs dels pirates barbarescos del nord d'Àfrica.

Alguns d'aquests termes rònecs els podem trobar al voltant de Constantí. El primer, i més evident, és el de l'antic terme de Centelles. Format per diverses masies, disposava de parròquia pròpia, però al segle XV ja estava deshabitada. Per la banda de Tarragona està l'antic terme dels Mangons o Montgons, i a l'altra banda del riu hi havia les escasses restes del que havia estat el poblat del Codony, que també al segle XV ja consta com a abandonat. I dic hi havia perquè fa un any o dos aquestes van desaparèixer sota les excavadores sense que, a data d'avui, em consti que s'hagi fet cap excavació d'urgència. *Sic transit gloria mundi...*

Façana del mas de Mascaró i, a la seva dreta, la capella dedicada a Sant Ignasi (2020) (Foto: Josep Estivill. Arxiu Municipal de Constantí).

Unes poques restes del Molí de l'Horta, al Polígon de riu Clar (2016)
(Foto: Josep Estivill. Arxiu Municipal de Constantí).

—Un d'aquests termes ròncs que has investigat és el dels Mangons, situat en un extrem del Polígon de Riu Clar. Com era aquest poble, quins límits tenia i quines restes hi són encara visibles?

—Els Mangons era un petit terme, d'unes dues-centes setanta hectàrees d'extensió, situat al sud de l'actual terme de Constantí. Limitava per l'oest i el nord amb Constantí i Centcelles, a l'est amb el Francolí, i pel sud amb Tarragona, amb el rec de la Roca que feia de partió.

Com no podia ser d'altra manera, la totalitat del terme estava dedicat a L'agricultura, però també, en bona mesura, a la ramaderia. Les terres dominicals, les del senyor, consistien en tres garrigues, la més gran ocupant tota la part occidental del terme, on pasturava el ramat del senyor (de fet, la compra de la senyoria dels Mangons per part de la ciutat de Tarragona sembla que fou deguda en bona mesura per a poder disposar de pastures per als ramats de la carnisseria de la ciutat). També tenia diverses terres més al voltant del castell però les anaren venent al llarg del temps per tal de poder pagar els seus deutes, dels quals, com la major part dels petits senyors del Camp de Tarragona, n'estaven carregats (que això d'exercir de noble no es paga sol, i a més, en feliç i encertada expressió del professor Salvador-J. Rovira, eren "rics i poderosos, però no tant").

Dins del terme trobaríem el castell del senyor, a tocar d'aquest, l'església de Sant Julià. Ocupant bona part de l'extrem oriental, tocant al Francolí, es trobava

Imatges de l'església del Mangons als anys 1990, abans de l'expoli dels carreus de la portadlada. (Fotos: Jordi López).

Restes del castell del Mangons als anys 1990. (Foto: Jordi López).

el mas de Mascaró i, a partir del segle XVIII hi apareix també el mas de Castellarnau, format per l'adquisició de diversos trossos de terra. Pel que fa al moli dit de l'Horta o dels Mangons, malgrat l'atribució, estant situat al sud del rec de la Roca, es trobava ja dins del terme de Tarragona.

He deixat per l'últim el que hauria estat el nucli de població dels habitants dels Mangons. I això, per la senzilla raó que, a data d'avui, i amb la documentació de que disposem, no tenim la més remota idea d'on es trobarien situades aquestes cases, ni el seu nombre, ni tant sols, de fet, si es tractava d'un nucli concentrat o dispers. Tampoc sabem on estaven els corrals on es guardaven els ramats del senyor, primer, i després els de la ciutat de Tarragona, si bé, caldria suposar que haurien pogut estar a prop del castell, per a una millor protecció i custòdia.

Prop de l'església hi ha un parell d'habitatges excavats a la roca. Què eren? Hi ha qui diu que haurien estat aixopluc d'eremites a l'alta Edat Mitjana, o bé que eren part de les cases del poble dels Mangons, o —afegeixo jo— també podrien haver estat aixoplucs temporals per als pastors dels ramats de la Ciutat. El cert és que, sense una intervenció arqueològica rigorosa, només ens podem moure en el terreny de les conjeitures.

A les darreries del segle XX la practica totalitat de l'antic terme quedà coberta per asfalt i formigó al construir-se allí el polígon Riu Clar. La masia de Castellarnau va quedar totalment arranada, conservant-se tant sols la seva capella, a la qual, fa uns anys, "casualment" li va caure a sobre una maquina excavadora (ves quines coses que passen! Qui s'ho podia imaginar?).

Com una petita venjança del destí, o bé gairebé una broma amarga, vist l'estat en que es troben, els únics espais que, de moment, s'han lliurat del formigó han estat precisament aquells on es troben els principals elements arquitectònics dels Mangons. Així, a un extrem del polígon la masia de Mascaró espera la seva completa degradació. Al sud, les poques restes del castell lluiten per a no ser devorades per la vegetació, i l'església, que ja als anys noranta va patir el saqueig dels carreus de la seva portalada, qualsevol dia s'enfonsarà, i llavors haurem de sentir les lamentacions de sempre.

Per dignitat, per cultura, per interès, perquè el conjunt s'ho val, convindria que s'endegués el seu estudi i protecció, convertint l'àrea en un parc arqueològic que tothom pugui gaudir. Malauradament, vista l'especial sensibilitat que les administracions mostren amb el nostre patrimoni, hi tinc tantes esperances com de que els anglesos condueixin per la dreta.

—Constantí i els Mangons compartien l'aigua procedent del barranc de Riu Clar i la del rec de la Roca, aquest darrer procedent de la Síquia dels Molins. Com es gestionava aquest recurs tan important i quins conflictes va comportar?

—L'aigua, com malauradament podem veure aquests dies, sempre ha estat un bé molt preuat i per tant a protegir. Pel que fa al Riu Clar, per exemple, a les ordinations dels Mangons estava prohibitíssim trencar les rescloses que hi havia dins del terme, sota multa de 10 sous o l'equivalent: quatre dies a l'ombra a pa i aigua (poca broma!).

El rec de la Roca, continuació de la sèquia dels Molins, rep l'aigua del riu Francolí a l'alçada de l'actual terme de la Pobla de Mafumet. Fins a la desaparició de les senyories al segle XIX, per dir-ho en termes moderns, l'arquebisbe de Tarragona era el propietari de l'aigua del Francolí i els cònsols de Tarragona la gestionaven de manera zelosa. Cada any els cònsols de Tarragona feien el que es deia "la visita de les aigües", arribant-se fins a la Riba, i d'allí aturant-se en llocs assenyalats on llegien un ban recordant de qui era l'aigua i picant simbòlicament amb un martell sobre aquelles sèquies i recs autoritzats, i no tant simbòlicament sobre aquells altres fets d'estranguis.

Això, de fet, és el que els hi va passar als senyors dels Mangons. Aquests, per tal de regar unes terres prop del Riu Clar, varen fer obres d'extensió del rec de la Roca fins a la zona a irrigar. El 1556, però, els cònsols de la ciutat, junt amb una munió d'homes de Tarragona, van anar fins als Mangons i van destrossar tota la obra nova. El procés judicial que això va provocar ens ha permès conèixer una mica millor per on discorria el rec de la Roca.

Curiosament, quan la Ciutat de Tarragona comprà la senyoria dels Mangons als Barceló el 1575, el primer que van fer va ser refer el tram de rec que ells mateixos havien destrossat uns anys abans.

— Què has pogut esbrinar sobre la desaparició dels Mangons? En quin moment es va produir i per quines raons? Que se'n va fer dels altres termes rònecs, com Centcelles o el Codony?

— Quan els Barceló vengueren els Mangons el 1575 ja no hi vivia ningú allí. Sabem que el rector també era el capellà dels Trinitaris a Tarragona, on residia. La família dels senyors residien al seu casal del carrer Major de Tarragona (el mateix que posteriorment també vendrien i on s'ubicaria la Casa del General, actual seu dels Serveis Territorials de la Conselleria de Cultura), i quan anaven als Mangons ni tant sols s'estaven al castell sinó a una casa petita junt a aquest, senyal que per aquelles dates el castell ja no es trobaria en gaires bones condicions.

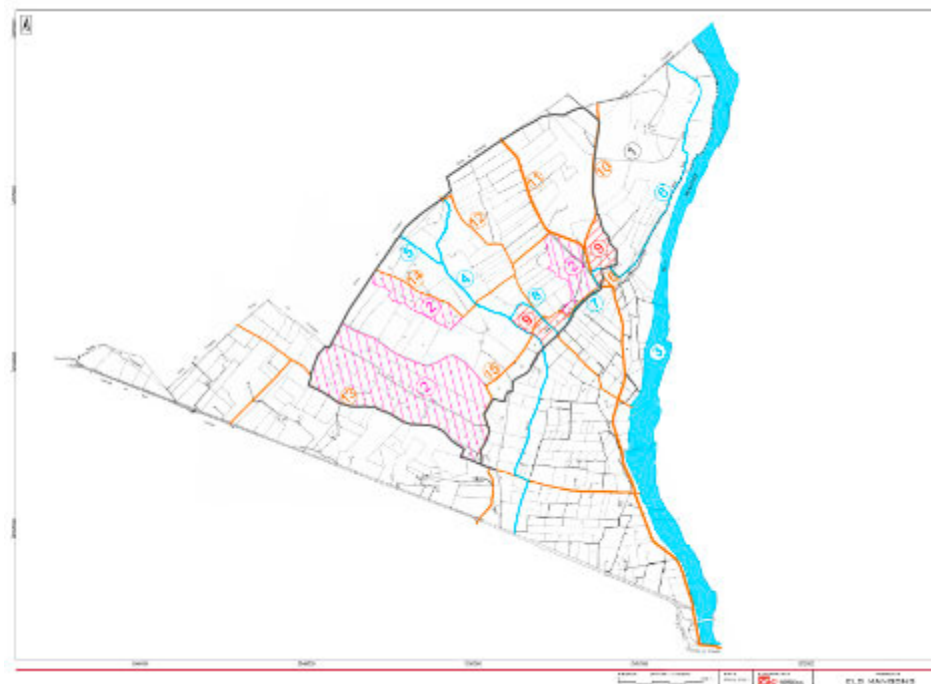
Pel que fa al “poble” dels Mangons no en sabem gairebé res, com he dit abans, no sabem ni on estaria, ni com seria, ni quanta gent hi vivia. Sabem que la carta de poblament del 1149 es fa als germans Guillem i Raimon de Vilafranca i Arnau i Berenguer d'Oms, per tant cal suposar que el punt de partida es trobaria en entre dos i quatre focs (nuclis familiars). Fos quin fos el pic màxim de creixement, que per desgràcia desconeixem, el cert és que ja entre el 1378 i el 1428 només hi consten dos focs, i posteriorment ja cap.

Centcelles i el Codony tingueren un procés i una cronologia similars. A les darreries del segle XV ja no hi figura cap habitant a Centcelles, i al Codony el 1510 tant sols es troben el rector de la parròquia i l'habitant d'un mas situat a l'àrea on antigament hi hauria hagut el nucli d'habitatges, fins i tot es trasllada la senyoria al veí castell de Penalonga (l'actual Castellot als Pallaresos).

Quines són les causes d'aquestes davallades fins a la desaparició? No tenim encara suficient informació per saber-ho, ni crec que puguem parlar d'una sola causa sinó de la concatenació de vàries. La pesta i les epidèmies que assolaren Europa a partir de 1348 és, de ben segur, si no una causa sí almenys un dels factors desencadenants. Un altre aspecte a tenir en compte, si més no pel que fa al Camp de Tarragona, és la nodrida xarxa de nuclis de població que presenta. Es pot dir que, des de qualsevol punt del Camp pots trobar una població a no més d'una hora de camí. Això és important, ja que permet que puguis traslladar la teva residència a un altre lloc proper i seguir treballant les teves terres, per tant no és un començar de zero. Un altre factor important, al meu parer, seria la violència i inseguretats que es viu al camp a partir del segle XV: guerres, bandositats, bandolerisme...

Et puc posar un parell d'exemples molt propers a mi. El besavi de la meva àvia paterna era el propietari del mas de Sant Ramon i va morir d'un accident al mas, deixant la seva dona vídua i a punt de tenir un fill. Davant aquesta situació, es decidí vendre el mas i anar a viure a la casa que ja tenien a Constantí, al carrer de la Peixateria. Molt poc temps més tard, durant la Tercera Guerra Carlina, una partida de carlins entraren al mas de Sant Ramon i s'endugueren d'hostatges a tots els qui hi trobaren. De bona una es van lliurar els meus! Uns altres parents Torrents, però els del mas del Cavaller, durant la Guerra de Successió es refugiarren a la casa que tenien a la Pobla de Mafumet, si bé, després de la guerra, retornaren al seu mas.

I ja que parlo de masos, em permetràs un petit punt i apart. Quan es parla del camp català i de la masia catalana, hem de llegir massa vegades que aquesta és una especificitat de l'anomenada "Catalunya Vella", i que, en tot cas, les masies que hi ha de Llobregat avall són poc més que una anècdota. El cert és

El terme dels Mangons: 1. Mas d'en Potau. 2. Garrigues. 3. Riu Francolí. 4. Riuclar. 5. Rasa del mas d'en Soler. 6. Síquia dels Molins. 7. Rec de la Roca. 8. Rec de la Volta. 9. Zones d'horta. 10. Camí ral de Montblanc. 11. Camí ral de Constantí. 12. Camí del Burgar/dels Mangons. 13. Camí de la Gavarra. 14. Camí del mas d'en Soler/del Molí/de Tortosa. 15. Camí del Molí Nou. 16. Molí dels Badocs/de l'Horta/dels Mangons/de la Ciutat/Nou. (Cartografia: ICAC. Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

que, a poc que fem una ullada al nostre entorn i a la documentació, podem constatar que, des del segle XII, la masia i el sistema de masos ha estat una realitat ben present al Camp de Tarragona. Trobem masos a gairebé tots els termes, generalment situats a les corones d'aquests, a les àrees més allunyades dels nuclis, com veiem a Constantí, on les terres dels masos haurien ocupat, com a mínim, la meitat del terme, o de l'antic terme de Tamarit, amb una petita àrea de cultiu dels habitants del poble a prop del castell, i tota la resta del seu ampli territori dividit en diversos masos. També hi hagueren termes formats únicament per masos, com, per exemple, les Franqueses del Codony o Salou. En altres casos, termes ocupats per un sol mas que poden arribar a esdevenir poblacions, com és el cas del mas de La Canonja o de Masricart.

Deixo el tema aquí. El món dels masos tarragonins és tan apassionant i, per desgràcia no gaire estudiat, que donaria per a una altra llarga conversa.

— Parlem sobre la fundació de Constantí al segle XII: el seu emplaçament originari no és l'actual. Quines evidències documentals o materials en tenim i quina interpretació en fas d'aquest primer poblament?

— Certament hi va haver un primer Constantí i un posterior trasllat cap a un nou emplaçament. Per tant, per no liar-nos, si em permets, quan parli d'aquest primer emplaçament em referiré al Constantí vell per diferenciar-lo del seu segon i definitiu emplaçament, el Constantí nou.

Parlant dels Mangons, precisament, la primera referència a Constantí apareix a la carta de poblament dels Mangons de 1149. En ella s'indica que els Mangons limiten pel nord amb Llentisclell i per l'oest amb Constantí. La donació que l'arquebisbe Bernat Tort fa del Principat de Tarragona al comte de Barcelona el 1151, exceptua la seva Vila Constantina amb el seu terme.

Per tant, a partir d'aquestes dades podem saber que l'arquebisbe tenia sota la seva senyoria un lloc anomenat Constantí o Vila Constantina junt amb el seu terme, i que aquest es trobava situat al sud-oest de Llentisclell, l'actual Constantí. El professor Cortiella —un gran desenvolupador dels estudis històrics de les nostres contrades camp tarragonines— opinava que aquest Constantí vell podria haver-se situat als encontorns de l'ermita de Sant Llorenç, hipòtesi força atractiva i, en la meua opinió, molt possible.

Fos aquest o no l'emplaçament del Constantí vell, queda encara per saber quins eren els límits del seu terme, fins on arribava? Sabem que el veí terme de Llentisclell o la Guàrdia de Llentisclell (on s'ubicarà poc temps després el Constantí nou) era força extens, de cent parellades de terra, la qual cosa implica que una part important de l'actual terme municipal hauria format part de Llentisclell, si bé seguim sense poder delimitar amb certesa ambdós territoris.

Dalt, una paret i alguns contraforts de l'ermita de Sant Llorenç.
A sota, una de les sitges properes a l'ermita. (Fotos. Josep Estivill. Arxiu Municipal de Constantí).

Els primers repobladors del segle XII per tal de poder establir els límits entre dos termes, a falta d'altres referents, tractant-se d'un territori "verge", sovint utilitzaren com a referència elements naturals de certa entitat, com un riu o una riera, la carena d'un monticle... fins i tot, en algun cas, antigues vies i restes romanes. Si acceptem com a bona la hipòtesi de Sant Llorenç com a enclavament del Constantí vell, l'únic element natural una mica important entre aquest i Llentisclell és el Riu Clar.. Hauria estat aquest la partió entre ambdós termes? Amb les dades que disposem a data d'avui ens és, malauradament, impossible de saber. El que sí sabem, però, és que el terme de la Selva, la Silva Constantina dels

documents medievals, hauria format part també d'aquesta reserva senyorial de l'arquebisbe, ja que la carta de població de la Selva, feta per l'arquebisbe, és del 1165, quatre anys abans de l'adquisició de Llentisclell, per tant no podria haver format part d'aquest.

Per embolicar més la troca, tenim també l'anomenat Territori de Tarragona, una extensa àrea de terra que limitava amb Tarragona, Constantí, Reus, Riudoms, Vila-seca i la Canonja. Lo Territori (com se'l coneixia), poblat per masies, era també de senyoria arquebisbal. A partir d'aquí, ens podem preguntar si, independentment que el nucli habitat del Constantí vell estigués a Sant Llorenç o més cap al sud-oest, podria haver estat aquest el territori original del Constantí vell? Cal no oblidar la notícia que a la partida de la Grassa, al Territori, molt a prop de Constantí, a principis de segle XIX es descobrí una gerreta visigòtica amb 800 monedes d'or del segle VII en un lloc on, per la gran quantitat de pedres, hom suposà que hi hauria existit una construcció important. Podrien haver estat les restes d'aquesta vila visigòtica la base sobre la qual s'establí la Vila Constantina medieval? Arqueòlegs, se us ha girat feina!

—Com va ser que aquest poblament fracassà i es traslladà a un nou emplaçament, l'actual, a un turó a prop del riu Francolí?

—El primer problema és que no sabem si el Constantí vell va ser un fracàs. L'arquebisbe, com a senyor de Constantí, el 1159 fa un atorgament de franquícies, amb un munt d'avantatges, als pobladors existents i als venidors. Per que ho fa això? Quan hom llença una oferta comercial és, o bé per promocionar un producte nou que acaba de sortir al mercat, o bé perquè el producte existent no acaba d'engegar i cal donar facilitats. Crec que en aquest cas es tractaria més aviat de la segona possibilitat.

Que un mínim de poblament hi devia haver prèviament al 1159 és més que probable. Si anteriorment hagués estat despoblat, l'arquebisbe, el 1151, no parlaria de la seva Villa Constantina amb el seu terme sinó més aviat del seu terme de Constantí o Vila Constantina. Que hi poguessin haver una, dues o tres famílies establertes en aquest Constantí vell, no sabem si des dels primers temps del bisbe Oleguer o, més tardanament, a partir de la prelatura de Bernat Tort el 1146, pot semblar un magre resultat, sobretot si el promotor és el principal poder al Camp de Tarragona. Però també hem de tenir en compte la complexitat de la situació i del moment. A més, comparativament, també trobem no pocs llocs i termes dels encontorns en plena edat mitjana i primera època moderna amb una baixa ocupació semblant.

Per altra banda, que l'arquebisbe aconseguí “vendre el producte” el 1159 també seria cert. Seguim sense saber quants hi vivien i quants més hi haurien

arribat, però un detall que ens permet intuir que la població hauria crescut és el de la construcció de l'església. L'aparició d'una església ens pot indicar l'existència d'un mínim de població suficient com per a fer viable el seu sosteniment. Així, a la butlla del Papa Anastasi IV del 1154, on s'enumeren totes les esglésies sota jurisdicció de l'arquebisbe, Constantí encara no apareix, les úniques més properes esmentades són l'església de Centcelles i la de Sant Joan del Consell, al proper territori del Codony (si serveix d'algun consol, a Reus tampoc tenien encara església). El 1194, però, en una altra butlla papal, apareix ja esmentada l'església de Constantí per primer cop. Per tant, en algun moment, que jo m'atreviria a situar entre el 1154 i el 1177, es donaren les condicions suficients per a la seva construcció.

El 1169, Droec d'Alançó, cavaller normand, com Robert Bordet, i company d'aquest en les seves correrries per l'Aragó, vengué a l'arquebisbe la Guàrdia de Llentisclell. No sabem tampoc com seria aquest lloc, ni si s'hi hauria desenvolupat algun nucli de població. Pel nom, la Guàrdia, podríem hipotetitzar que hi pogués haver una torre o algun altre tipus de construcció defensiva. Sabem però, això sí, que el seu senyor, Droec, habitava plàcidament a la seva casa de Tarragona.

Pocs anys més tard, el 1177, l'arquebisbe ordena el trasllat dels habitants de Constantí (vell) al turo de Llentisclell i que el nou assentament mantingui el nom de Constantí. I aquí tenim la segona gran qüestió: el perquè d'aquest trasllat. Els desplaçaments de nuclis de població a un altre punt del seu terme no són pas infreqüents al segle XII. Tenim, per exemple els casos de Vilallonga o de Vilasalva, traslladada i esdevinguda Montblanc. Per regla general, quan hom es trasllada és per tal de millorar, s'intenta trobar un lloc que, per exemple, pugui tenir unes millors condicions de defensa, d'accés a l'aigua, de salubritat, de comunicacions, de terres i cultius, etc. En el cas de Constantí, l'arquebisbe, al comprar la Guàrdia de Llentisclell, s'hauria trobat amb un territori que presentava unes millors condicions que les del Constantí vell. I, com diu Cortiella, potser la idea de l'arquebisbe era també disposar d'una segona residència suficientment a prop de Tarragona, per a un millor control d'aquesta, però raonablement allunyada pel que pogués passar (de fet, algun arquebisbe va haver d'escapar-se per la gatera del seu palau de Tarragona per a refugiar-se al seu castell de Constantí).

Per la documentació, sortosament molt més abundant que anteriorment, tot sembla indicar que aquest trasllat al Constantí nou va ser tot un èxit, amb un gran nombre de nous establiments, compres i vendes de terres i immobles, la qual cosa denota l'embranchida que agafà i que, en pocs anys, es convertís en una de les més populoses viles del Camp de Tarragona.

Curiosament, a l'esmentada butlla del 1194 consten com a ens separats el lloc de Llentisclell i l'església de Constantí, per la qual cosa hem de suposar que, si més no, l'església hauria romàs al seu emplaçament original del Constantí vell. Hom podria veure en el fet que el temple es mantingués lluny del nou nucli del Constantí nou com una prova d'una certa resistència al trasllat forçós a la nova ubicació, si bé, com he dit, la documentació sembla corroborar la idea contrària. Potser, el manteniment de l'església prop dels límits del que actualment és el terme de Constantí podria ser vist com una confirmació de que realment l'anomenat Territori de Tarragona hauria pogut haver estat originàriament el territori del Constantí vell. Vist així, per tant, des del seu emplaçament, aquest cop central i no pas marginal, el temple hauria pogut donar servei tant als habitants de les masies de Lo Territori (com era conegut) com als habitants del Constantí nou, establerts al Llentisclell. Tots sota senyoria del mateix senyor: l'arquebisbe.

Com pots veure, desgraciadament és més el que desconeixem que allò del que puguem tenir certeses. Per això és fonamental que fem parlar als documents tant com puguem, esprenent fins a la última dada, obrint el focus més enllà del nostre entorn immediat, cercant models paral·lelitzables, eliminar mites i llegendes que, a força de repetir-les acríticament, han acabat colant-se en la "història oficial" (el cas de l'emperador Constantí i Centcelles n'és un bon exemple d'això), i, sobretot, fer-se moltes preguntes i elaborar noves hipòtesis de treball, honestes i ben argumentades, que ens permetin obrir noves vies d'estudi i avançar en el nostre coneixement.